

УДК 069.01(477.8)

Сторінки історії музею

Р.Й. Годунько, О.С. Климишин

НАУКОВА СПАДЩИНА ЙОСИФА ДЗЕНДЗЕЛЄВИЧА

Годунько Р.И., Климишин А.С. Научное наследие Иосифа Дзензелевича // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2004. – 19. – С. 187-190.

Приведены биографические материалы и рассмотрены основные научные работы Иосифа Дзензелевича (1844-1918) – известного исследователя фауны амфибиотических насекомых запада Украины, первого ученого секретаря (1895-1908) Государственного природоведческого музея НАН Украины во Львове.

Godunko, R., Klymyshyn, O. Scientific heritage of Józef Dziędzielewicz // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – Lviv, 2004. – 19. – P. 187-190.

Biographic materials and main scientific works of Józef Dziędzielewicz (1844-1918) – a known researcher of the fauna of aquatic insects of Western Ukraine, the first scientific secretary (1895-1908) of the State Natural History Museum of NAS of Ukraine in Lviv are adduces and analyzed in the article.

Історія розвитку Державного природознавчого музею НАН України у Львові нерозривно пов'язана з кропіткою і багаторічною працею багатьох науковців, завдяки яким сформувались музейні колекції, що нині становлять національне надбання, а музей отримав світове визнання.

До цієї славної когорти імен кінця 19 – початку 20 ст. з повним правом можна віднести і Йосифа Дзензелевича – відомого природничника, ентомолога [2, 9], більшість досліджень якого була присвячена амфібіотичним комахам [4].

Цей час ознаменувався бурхливим розвитком біологічної науки і, зокрема, ентомології в цілому світі. На території Австро-угорської імперії утворилось кілька потужних ентомологічних осередків, серед яких Львів посідав чільне місце. Дослідження амфібіотичних комах фактично розпочались паралельно з вивченням інших рядів комах, і до 20-х років 20 ст. Львів був одним з європейських центрів по їх вивченню. Тут були накопичені колекції по окремих групах прісноводних комах та зібрана багата література. Все це сприяло становленню визначних вчених-природодослідників.

Народився Й. Дзензелевич у Львові 4 листопада 1844 р. Загальну школу та гімназію закінчив також у Львові. Уже в гімназії, за порадою свого приятеля Мар'яна Ломницького, розпочав збирання комах, обравши предметом свого найбільшого зацікавлення таксони, що на той час об'єднувались в один ряд сітчастокрили (Neuroptera) [11]. По закінченні гімназії, став студентом факультету права Львівського університету. У цей період Й. Дзензелевич активно займається самоосвітою. Будучи ентомологом-самоуком, на початку своїх досліджень він опрацював колекцію з Татр проф. М. Новіцького. Науковому зростанню Й. Дзензелевича у значній мірі сприяло спілкування з проф. Ф. Брауером з Відня, який надав йому вичерпні консультації та допомогу у дослідженнях волохокрильців, що, очевидно, визначило на майбутнє особливу зацікавленість Й. Дзензелевича у роботі з цією групою комах.

Результатом опрацювання власних зборів автора, що походили з околиць Львова та Янова (тепер с.м.т. Івано-Франкове), зборів М. Новіцького та своїх друзів Л. Вейгеля, М. Ломницького та А. Вісжейського постала перша праця автора, опублікована в 1867 р. [5]. Ця робота була першим, найповнішим зведенням з поширення та видового складу амфібіотичних комах. В цей час він був представлений графу Володимиру Дідушицькому, який саме розпочав закладання природничого музею у Львові. Це знайомство в майбутньому відіграло визначальну роль у науковій діяльності Й. Дзендзелевича. У цьому ж році Й. Дзендзелевич став членом Фізіографічної комісії Краківського наукового товариства.

Після закінчення навчання в університеті у 1871 р., Й. Дзендзелевич був призначений судовим практикантом до Перемишлян. Пізніше, склавши іспит на посаду судді, повернувся до Львова. З цього часу в чині судового ад'юнкта працює спочатку у Львові, потім у Печеніжині, в Коломиї, повторно у Львові, Чорткові, Тернополі і знову в Коломиї. У цей період дослідник продовжує вивчення амфібіотичних комах, публікуючи у 1868 р. доповнення до складеного ним раніше списку Neuroptera та у 1875 р. нотатку про екологію та поширення в межах Поділля та Передкарпаття кількох видів одноденок. Крім того, Й. Дзендзелевич бере участь у визначенні волохокрильців та одноденок, зібраних М. Новіцьким та М. Ломницьким в околицях Львова та на Поділлі.

Наприкінці 19 ст. у своїх дослідженнях Й. Дзендзелевич особливу увагу приділяє збору колекційного матеріалу, а також зоогеографії і біології амфібіотичної фауни Поділля, Малоого Полісся, Розточчя, Передкарпаття, Покуття, Східних Карпат, Татр і Сілезії. Його проживання в Коломиї стимулювало розвиток нового напрямку у дослідженнях – вивчення прісноводних комах масивів Горган та Чорногори. Результатом цих досліджень було опублікування у 1877 та 1883 рр. серії робіт присвячених фауні та екології амфібіотичних комах верхів'я Пруту, Бистриці Надвірнянської та потоків північного і південного схилів г. Хом'як. Особливої уваги заслуговує праця цього часу "Експерсії по Східних Карпатах" [6]. Окрім цінних матеріалів із видового складу та екології окремих видів амфібіотичних комах, робота містила цікаві описи природи долини Пруту, інформацію про історію зоологічних досліджень цього краю. Результати своїх багаторічних досліджень амфібіотичних комах Галичини Й. Дзендзелевич підсумував у роботі 1891 р. [7].

1895 рік став у долі Й. Дзендзелевича переломним. Він зустрічається в Коломиї, де жив і працював, з подорожуючим по Карпатах В. Дідушицьким. Під його впливом науковець повертається до Львова. У 1895 р. в Природничому музеї ім. Дідушицьких запроваджується посада наукового (вченого) секретаря, яку за сумісництвом (до 1908 р.) першим обіймає власне Й. Дзендзелевич [1, 3]. У вільні від роботи у суді час він працює з ентомологічними колекціями музею, впорядковуючи власні збори та опрацьовуючи багату колекцію бабок, що стала основою для написання ним у 1902 р. монографії "Бабки Галичини та прилеглих польських країв" [8].

У 1905 р. Й. Дзендзелевич отримує звання судового радника, а у 1907 р., отримавши пенсію, надалі працює в музеї, опрацьовуючи матеріали з околиць Львова та здійснюючи подорожі в Карпати. Основну фінансову підтримку своїх досліджень, як і багато інших в цей час – М. Ломницький, Л. Вейгель, А. Вісжейський, С. Плахетко, В. Тинецький, вчений отримував від В. Дідушицького, що призначав

персональні стипендії найбільш обдарованим науковцям [12], а також від Фонду Фізіографічної комісії Краківського наукового товариства.

Протягом першого десятиліття 20 ст. Й. Дзендзелевич активно займається таксономічною роботою. Власне у цей період автор публікує описи нових для науки видів волохокрильців за матеріалами, що походили з Горган та Чорногори. Протягом своєї наукової діяльності вченим було описано 1 рід та 9 видів ряду Trichoptera. Сітчастокрилі комахи були розділені ним на 7 рядів: Ephemera, Odonata, Panorpa, Trichoptera, Perlaria, Corrodentia і Neuroptera [4, 13]. Й. Дзендзелевич у цей період активно співпрацював з провідними європейськими науковцями, надаючи їм матеріали для порівнянь та описів. Так, за його зборами у 1907 та 1908 рр., Ф. Клапалек описав 3 види одноденок з масивів Чорногори та Горган, а у 1910 р. К. Мортон представив опис ще одного таксону з ряду Ephemeroptera. Окрім Державного природознавчого музею НАН України у Львові, збори Й. Дзендзелевича поповнили музейні та приватні збірки у багатьох країнах світу: колекцію Г. Ульмера у Природознавчому музеї Гамбурга, колекцію Ф. Клапалек в Національному музеї Праги, колекцію Природознавчого музею Інституту систематики та еволюції тварин ПАН у Кракові, колекцію К. Мортон в Природознавчому музеї Единбурга. З усіма перерахованими спеціалістами Й. Дзендзелевич підтримував дружні стосунки. На його честь Ф. Клапалек назвав новий вид волохокрильця – *Ecclisopteryx dziedzielewiczii* Klapálek, 1906.

Звістка про війну застала Й. Дзендзелевича в Карпатах над Прутом. Уже під час війни, переживаючи велику скруту, будучи в поважному віці, Й. Дзендзелевич назавжди покидає Львів, з яким було пов'язане все його життя і переїжджає до Мисьленіц, недалеко від Кракова. Там він ще певний час працює, збираючи ентомофауну в околицях міста, а збори надсилає до Природничого музею ім. Дідушицьких в надії опрацювати їх після повернення до Львова. Однак, доля розпорядилась інакше, і після важкої застуди 24 лютого 1918 року на 74 році життя Йосиф Дзендзелевич помирає в Мисьленіцах. В церковній книзі селища залишився про це невеликий запис.

Наукова спадщина вченого, крім багатих та надзвичайно цінних зборів амфібіотичних комах, представлена 28 оригінальними науковими працями, що були надруковані переважно в "Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej" та "Kosmos". Крім того, Й. Дзендзелевич протягом багатьох років надсилав до "Kosmos" короткі повідомлення та рецензії наукових робіт в царині ентомології. Остання праця вченого була опублікована у видавництві Природничого музею ім. Дідушицьких у 1919 р. вже після смерті автора [10]. Це був підсумок всієї важливої і кропіткої роботи, яку він здійснив протягом майже 50-ти років.

У 1987 р. у Кракові відбулась конференція присвячена вивченню волохокрильців (Trichoptera), організована проф. Б. Щенсним. Програмою конференції було передбачено відвідання могили Й. Дзендзелевича в Мисьленіцах. Однак, всі спроби віднайти могилу вченого на старому кладовищі були безуспішними. Час не зберіг жодних її слідів. Проте залишилась добра та вдячна пам'ять нащадків про Йосифа Дзендзелевича, шанобливе ставлення до його титанічної праці та нагромаджених ним знань.

1. Климишин О.С. Етапи розвитку природознавчого музею у Львові // Наук. зап. Держ. природозн. музею НАН України. – Львів, 1997. – Т. 13. – С. 114-123.
2. Brzęk G. Dziędzielewicz Józef // Słownik biologów polskich. – Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1987. – S. 151-152.
3. Brzęk G. Muzeum im Dziędzuszyckich we Lwowie i jego twórca. – Lublin: Wyd-wo Lubelskie Nowe, 1994. – 200 s.
4. Godya Z. Dziędzielewicz Józef // Polski słownik biograficzny PAN. – Warszawa, 1946. – T. VI/1, zes. 26. – S. 180.
5. Dziędzielewicz J. Wykaz owadów żyłkoskrzydłych // Spraw. Kom. Fizjogr. Acad. Umiej. – Kraków, 1867. – T. 1. – 161 s.
6. Dziędzielewicz J. Wycieczki po Wschodnich Karpatach // Pam. Tow. Tatrańskiego. – Kraków, 1877. – T. 48. – 24 s.
7. Dziędzielewicz J. Przegląd fauny krajowej owadów siatkoskrzydłych (Neuroptera, Pseudoneuroptera) // Spraw. Kom. Fizjogr. – 1891. – 26. – S. 26-151.
8. Dziędzielewicz J. Ważki (Odonata) Galicji i przyległych krajów polskich. – Lwów: Muzeum im. Dziędzuszyckich, 1902. – 176 s.
9. Dziędzielewicz Józef (nekrolog) // Rozpr. i Wiad. z Muzeum im. Dziędzuszyckich. – Lwów, 1918. – T. 3, zes. 1-2. – S. 104.
10. Dziędzielewicz Józef. Owady siatkoskrzydłowe ziem Polski // Rozpr. i Wiad. z Muzeum im. Dziędzuszyckich. – Lwów, 1919. – T. 3, zes. 3-4. – S. 105-168.
11. Dziędzielewicz Józef // Kosmos. – Lwów, 1920. – T. 45. – S. 294.
12. Karolczak K. Dziędzusyccy. Dzieje rodu. – Kraków: Wyd-wo Naukowe A P, 2001. – 332 s.
13. Łomnicki J. Józef Dziędzielewicz // Spraw. Kom. Fizjogr. Acad. Umiej. – Kraków, 1920. – T. 53/54. – S. 44-46.

Державний природознавчий музей НАН України, Львів